

HARRAN ÖRNEKLERİ İŞİĞİNDA SIRALTI TEKNİĞİNDE RAKKA SERAMİKLERİ



UNDERGLAZED RAQQA CERAMICS IN THE LIGHT OF HARRAN SAMPLES

Sevcan ÖLÇER*

Öz

Helenistik dönemden 13. yüzyılın başına kadar farklı uygarlıklara ev sahipliği yapmış olan Rakka/Rafıqa zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Özellikle 12 ve 13. yüzyıllarda kentte üretilen seramikler bugün tüm dünyada bilinen ve çeşitli koleksiyonlarda yer alan örnekleriyle dikkat çekmektedir. Ortaçağ İslami dönemde önemini koruyan kentlerdeki arkeolojik kazılarda yoğun biçimde ortaya çıkarılan Rakka seramikleri, Kuzey Suriye'den İsrail, Ürdün ve Lübnan'a kadar uzanan geniş bir coğrafyaya dağılmıştır. Ayrıca Anadolu'da Samsat, Hasankeyf ve Harran'da yapılan kazılar sırasında da ele geçmiştir. Özellikle Harran kazılarında bulunan farklı tekniklerdeki Rakka seramikleri, form, bezeme üslubu ve hamur yapısı bakımından irdelenmesi gereken önemli buluntular içermektedir. Harran Höyük, Ulu Cami ve İçkale kazılarında ele geçen, Harran ve Rakka arasındaki seramik ticaretini kanıtlayan bu özgün eserler genellikle tek renk sırlı, sıraltı ve lüster tekniğinde öne çıkmaktadır. Çalışmamızda sıraltı tekniğindeki Rakka seramikleri açıklanarak Harran Kazıları'ndan ele geçen örnekler üzerinden ayrıntılı bir karşılaştırma ve değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Rakka, Harran, seramik, sıraltı tekniği, ticaret

Abstract

Rakka/Rafıqa, which has hosted different civilizations from the Hellenistic period of the early 13th century, has a rich cultural heritage. Especially the ceramics produced in the city in the 12th and 13th centuries attract attention with examples that are known all over the world and are included in various collections. Raqqa ceramics, which were unearthed intensively in archaeological excavations in cities that preserved their importance in the medieval Islamic period, are scattered across a wide geography from Northern Syria to Israel, Jordan and Lebanon. It was also found during excavations in Samsat, Hasankeyf and Harran in Anatolia. Raqqa ceramics of different techniques, especially found in the Harran excavations, contain important finds that should be examined in terms of form, decoration style and dough materials. These original pottery, which were found in Harran Höyük, Ulu

* Dr. Arş. Gör., Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Şanlıurfa.
ORCID ID: 0000-0001-6351-0954 ♦ E-mail: sseviculture@gmail.com

Mosque and İçkale excavations and prove the ceramic trade between Harran and Raqqa, stand out in their monochrome glazed, underglazed and luster techniques. In our study, by explaining Raqqa ceramics in the underglazed technique, a comparison and evaluation was made on the samples obtained from the Harran excavations.

Harran, which is located 110 kilometers north of Raqqa, is an important city in the Diyar-ı Mudar part of the Al-Jazeera region. Raqqa and Harran have been two centers with a common culture where trade remained alive due to their location throughout history. One of the most important remains of this culture is the ceramics, which are indispensable elements of daily life. The uncovering of a large number of Raqqa ceramics in the Harran excavations reveals that they were imported for the palace environment and the upper class. Apart from the palace area in Harran İçkale, Raqqa ceramics found in the market area to the east of Harran Ulu Mosque and in some houses in the Haran Höyük show that they have won the admiration of the local people and have been marketed to many points in the city.

Raqqa ceramics, which were unearthed during the excavations initiated in Harran in 1983 and continued intermittently until today, shed light on the past as concrete documents of the trade between Harran and Raqqa, which experienced its brightest period in the 12th and 13th centuries.

Keywords: *Raqqa, Harran, ceramic, underglazed ware, trade*

Giriş

12 ve 13. yüzyıllar arasında üretilen ve şehrin adıyla tanınan seramikleriyle ünlü bir kent olan Rakka şehri, günümüzde Kuzey Suriye’de, Fırat Nehri’nin Belih Suyu ile birleştiği noktada bulunmaktadır. Şanlıurfa’nın hemen güneyinde yer alan kent, El-Cezire¹ bölgesinin Diyar-ı Mudar kısmında Suriye, Mezopotamya ve Anadolu’yu birbirine bağlayan stratejik bir konuma sahiptir. İpek Yolu üzerinde bulunan ve ipek ticareti açısından da önemli merkezlerden biri olan Rakka, 639-640 yılında Araplar tarafından alınarak İslam kenti haline getirilmiştir.²

Rakka, Abbasiler’in zayıflamaya başlamasından itibaren Suriye ve Mısır’da kurulan hanedanlardan Tolunoğulları, Hamdaniler, Zengiler ve Eyyubiler’in hâkimiyetine girmiş, hanedanlar kadar hanedan kolları arasında da sık sık el değiştirmiştir.³ Rakka’nın bir şehir merkezi olarak önemi Zengiler döneminde (1146-74) artmaya başlamış, Eyyubiler döneminde (1171-93) de devam etmiş ve bu refah dönemi 13. yüzyılın ilk çeyreğine kadar sürmüştür.⁴ Bir süre sonra Eyyubiler ve Selçuklular arasında çekişmelere sahne olan kent, 1260 yılında Moğollar ve ardından Memlûklerin idaresine geçmiş, 1514 yılında Safevîlerin, 1517’de ise Osmanlı Devleti’nin hâkimiyeti altına girmiştir.⁵

Rakka’nın 110 km. kuzeyinde bulunan Harran, El-Cezire bölgesinin Diyar-ı Mudar kısmında yer alan diğer önemli kentidir (Harita 1). Konum olarak İpek Yolu’nu Musul ve Halep’e bağlayan kısım ile Irak ve Suriye’yi İç Anadolu’ya bağlayan yolların birleştiği yerde bulunmaktadır.⁶ Kendi adını aldığı Harran Ovası’nın ortasında konumlanan kent, Kuzey Mezopotamya’nın siyasi, dini ve kültürel bir merkezi olmuş, bulunduğu stratejik konumu dolayısıyla çeşitli kültürlerin kesiştiği bir kavşak noktasında yer almıştır.⁷

Harran, İslami dönemde sırasıyla, Emevi, Abbasi, Hamdani, Numeyri, Selçuklu, Zengi ve Eyyubiler’in hâkimiyetine geçmiştir.⁸ Rakka gibi en parlak devrini Zengi ve Eyyubiler devrinde yaşayan kent, 1260 yıllarında Moğollar tarafından tahrip edilmiş, 14. yüzyılın ilk yarısında Memlûklerin egemenliği altına girmiştir ve ardından 1516 yılında Osmanlı topraklarına katılmıştır.⁹

1 El Cezire bölgesinin batısında Suriye, kuzeyinde Gazi Antep, Maraş ve Malatya yer alır. Doğusunda Doğu Anadolu, güneyinde Irak bulunur. Bu bölge Diyar-ı Mudar, Diyar-ı Rebi’a ve Diyar-ı Bekr olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Rakka şehri, Urfa, Harran, Samsat ve Resul’ayn ile birlikte Diyar-ı Mudar bölümünde yer alır. Bk. Şeşen, 1993b, 509-511.

2 Ögün Bezer, 2007, 432.

3 Ögün Bezer, 2007, 432.

4 Şeşen, 1989, 318.

5 Şeşen, 1989, 318; Jenkins-Madina, 2006, 7.

6 Şeşen, 1993a, VIII.

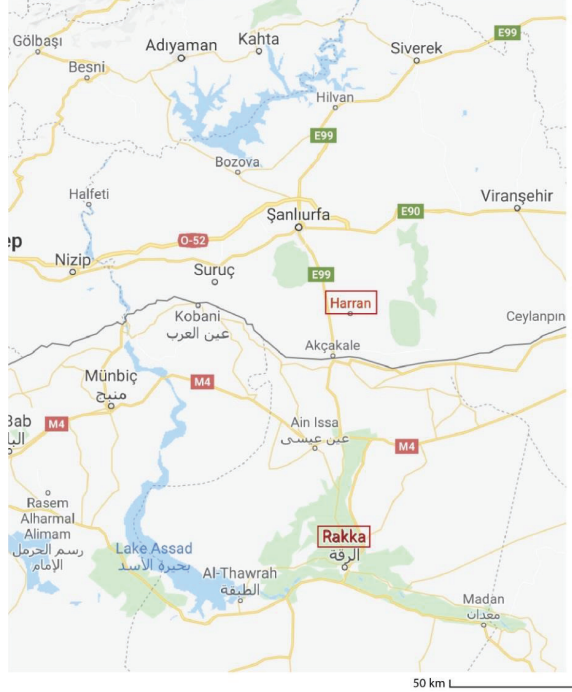
7 Fehrvâri, 1986, 227; Ayrıntılı bilgi için Bk. Özfırat, 1994, 21-24.

8 Şeşen, 1993a, IX; Ekinci, 2008, 20-46.

9 Şeşen, 1993a, XI; Özfırat, 1994, 15.

Rakka ve Harran kenti tarih boyunca buldukları konum nedeniyle ticaretin canlı kaldığı ortak kültüre sahip iki merkez olmuştur. Bu kültürün en önemli kalıntılarından birini günlük yaşamın vazgeçilmez unsurlarından olan seramikler oluşturmaktadır. Harran'da 1983 yılında başlatılan ve günümüze dek aralıklarla süren kazı çalışmaları sırasında ortaya çıkarılan Rakka seramikleri, özellikle 12 ve 13. yüzyılda en parlak devrini yaşayan Harran ve Rakka arasındaki ticaretin somut belgeleri olarak geçmişe ışık tutmaktadır.

Harita 1.
Rakka ve Harran
kentlerinin
konumları.
(Google Maps)



Harran'daki kazı çalışmaları Höyük, Ulu Cami ve İçkale olarak üç farklı bölgede gerçekleştirilmektedir. Toplu konut mimarisini yansıtan, ev ve sokakların açığa çıkarıldığı Höyük, doğusundaki büyük çarşı alanıyla çeşitli dükkânların bulunduğu Ulu Cami ve önemli bir kale saray olan İçkale'de eski ve son yıllara ait çok sayıda sırlı seramik ele geçmiştir. Harran Kazı Evi deposu ve Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi'nde bulunan bu örnekler incelendiğinde Rakka seramikleriyle büyük bir benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Genellikle tabak ve derin kap formlarında karşımıza çıkan seramiklerin büyük bir kısmı parçalar halindedir. Ancak bezeme kompozisyonları ve kullanılan teknikler Rakka seramikleri hakkında bilgilerimizi genişletecek niteliktedir. Harran'da sıraltı tekniğindeki seramiklerin yanı sıra ele geçen lüster yani sırüstü tekniğindeki seramikler, hem buluntu yoğunluğu bakımından hem de aydınlatılması gereken lüster tekniğinin geniş kapsamlı olması nedeniyle başka bir çalışmanın konusu olarak hazırlanmaktadır.

Rakka Seramikleri

“Rakka Seramikleri” veya “Rakka Tipi” denilen ilk sırlı seramikler ortaya çıktığından bu yana Suriye’nin kuzeyinde yapılan bir çömlek grubunu tanımlamak için kullanılmıştır. Araştırmacıların bir kısmı Rakka seramiklerinin Rakka şehrinde üretildiğine inanmaktayken,¹⁰ diğer kısmı bu konudaki şüphelerini sürdürmekte ve yeni sorular ortaya atmaktadır.¹¹ Bu sorulardan en önemlisi Kuzey Suriye’de özellikle Baalbek, Balis, Tel Minis, Ma’arat an-Numan, Hama ve Rufasa’da yapılan kazı çalışmaları sırasında ele geçen benzer seramiklerin üretim merkezlerinin kendileri olup olmadığı konusundadır. Yıllardır süregelen bu tartışmalar Rakka gibi gerçek bir üretimi yansıtabilecek kesin kanıtlara dayanmadığı için netlik kazanamamış ve sonuçta bu seramikler Rakka’ya atfedilmiştir.

Rakka seramikleri ile ilgili pek çok yayında karşımıza çıkan “Rakka Ware” terimi, genellikle sırlı ve stonpaste/fritli hamura sahip seramikler için kullanılmaktadır.¹² Bunlar arasında özellikle firuze sıraltı siyah boya bezemeli seramikler ile lüster tekniğindeki seramikler vurgulanmaktadır.¹³ Ancak bu gruplar dışında tek renk sırlı örnekler, sıraltı tekniğinin bir çeşidi olan şeffaf sıraltı kobalt mavisi ve siyah boya bezemeli seramikler ile şeffaf sıraltı çok renkli seramikler, patlıcan moru sıraltına siyah boya bezemeli ve lakabi tekniğinde seramikler de Rakka seramikleri arasında yer almaktadır. Rakka seramiklerindeki hamur ve sır yapıları tüm bu gruplar için ortak özellikler göstermektedir.¹⁴

F. Sarre, J. Sauvaget, E. J. Grube, G. Fehervari, V. Porter ve O. Watson gibi bazı önemli araştırmacılar Rakka seramikleri ile ilgili bir takım sınıflandırmalar yapmışlardır.¹⁵ Birbirleriyle pek tutarlı olmayan bu sınıflandırmalar temelde üç farklı tekniğe dayanır. Bu teknikler: tek renk sırlı (kabartmalı veya düz), sıraltı boyama ve lüsterdir. Sıraltı tekniği genellikle şeffaf firuze sıraltı siyah boya bezemeli ve şeffaf açık yeşilimsi veya renksiz sıraltı çok renkli boya bezemeli seramikler (özellikle şeffaf sıraltı siyah, açık yeşil, kobalt mavisi ve donuk domates kırmızısı) olarak gruplandırılmıştır.¹⁶ Bazı kaynaklarda şeffaf sıraltı iki renkli (kobalt mavisi ve siyah) seramikler sıraltı tekniğine dâhil edilmiştir.¹⁷

Rakka seramikleri ile ilgili sınıflandırmalar ne kadar çeşitli olursa olsun sıraltı boyama tekniğindeki seramikler Rakka’da çok yaygın bir şekilde temsil edilmektedir.¹⁸ Sıraltı tekniğinde genellikle iki farklı sır rengi yoğun olarak kullanılmıştır. Bunlar

10 Grube, 1963, 42-78; Tonghini ve Grube, 1988-89, 59; Tonghini ve Henderson, 1998, 114.

11 Bloom, 1975, 66; Tonghini, 1994, 253; Mason, 1995, 16; Mason, 1997, 194; Fehervari, 1973, 112.

12 Tonghini, 1995, 159-174; Milwright, 2005, 200.

13 Milwright, 2005, 200.

14 Porter, 1981, 9.

15 Sarre, 1925, 12-19; Sauvaget, 1948, 31-45; Grube, 1963, 42-78; Fehervari, 1973, 107-113; Porter, 1981, 9; Watson, 2004, 56, 288-301.

16 Grube, 1963, 41-78; Fehervari, 1973, 107.

17 Sauvaget, 1948, 43; Porter, 1981, 9; Jenkins-Madina, 2006, 102-115.

18 Sauvaget, 1948, 43.

şeffaf firuze ve şeffaf açık yeşilimsi renklerde. Bu renkler dışında patlıcan moru ve lacivert renkteki sırlar nadiren kullanılmıştır. Renkli veya şeffaf renksiz sırlar altında kullanılan boyalar ise şu şekilde sınıflandırılabilir: şeffaf firuze sırlı seramikler siyah veya lacivert renkte boyalıdır. Patlıcan moru sırlı seramikler siyah boya bezemelidir. Şeffaf açık yeşilimsi sırlı seramikler ise renk kullanımı açısından daha zengindir. Bunlar arasında yalnızca iki rengin kullanıldığı kobalt mavisi ve siyah boya bezemeli örnekler yoğunluktadır. Ayrıca şeffaf açık yeşilimsi sıraltına yalnızca siyah veya yalnızca lacivert boya bezemeli ve şeffaf açık yeşilimsi sıraltı çok renkli olarak ifade edilen siyah, kobalt mavisi, yeşil ve koyu kırmızı boya bezemeli seramikler sıraltı tekniğindeki Rakka seramiklerinin çeşitlerindedir.

Rakka seramikleri derin kap (kâse/çanak), tabak, testi, sürahi, şişe, kavanoz, vazo, baharatlık/çok üniteli kap, kandil, sehpa ve biblo gibi çeşitli formlarda karşımıza çıkar. Birçoğu günlük kullanıma yönelik üretilmiş bu eserler arasında özellikle konik çukur gövdeli, düz halka kaideli ve basit yuvarlak ağızlı kâseler ile yayvan gövdeli, dışa çekik geniş ağız kenarlı ve halka kaideli tabaklar tipiktir. Bunların yanı sıra, yarı küresel gövdeli, ağız kenarı içe veya dışa kıvrımlı ve konik halka kaideli derin kaplar, basık veya şişkin küresel gövdeli ve armut gövdeli sürahiler, silindirik veya çokgen gövdeli kavanozlar Rakka seramikleri arasında görülen en yaygın formlardır.¹⁹

Rakka seramiklerinin bezeme repertuarı arasında genellikle geometrik unsurlar, stilize çiçek ve bitkisel motifler, yazı ve yazı taklidi bezemeler yer almaktadır. Geometrik motifler arasında: nokta veya benekler, baklavalara, düz veya dalgalı hatlar, spiraller, örgüler, düğümler ve birbiriyle kesişen madalyonlar bulunur. Kapların iç yüzeyine belirli aralıklarla dairelerin ya da yatay-dikey kalın çizgilerin yerleştirildiği sade kompozisyonlar karakteristiktir.²⁰ Bitkisel motifler arasında: palmet ve rumiler, ok başı veya mızrak şeklinde yapraklar, iğne biçimli yapraklar, su otu benzeri bitkisel ögeler, üç yapraklı stilize çiçekler ve spirallerle doldurulmuş kıvrımlı yapraklar bulunur.²¹ Arabesk tarzda palmet ve rumili bitkisel kompozisyonlar ve içleri sıkışık helezonlarla doldurulmuş soyut çiçek ya da tomurcuk benzeri motifler Rakka seramiklerinde sıklıkla görülmektedir.²²

Rakka seramiklerindeki figür kullanımı ise oldukça kısıtlıdır.²³ Genellikle şeffaf firuze sıraltına siyah boya bezemeli seramiklerde görülen figürler su kuşu, tavus kuşu,

19 Rakka seramiklerinin formları için Bk. Porter, 1981, s. 6-7, fig. 1-10; Mason, 1997, 173, 175, 178, 179, 183, 187; Bulut, 2000, 25-30, şek. 2-7; Jenkins-Madina, 2006, 173-175; Özkul-Fındık, 2013, 268-271, çiz. 1-25.

20 Özkul-Fındık, 2013, 262.

21 Migeon, 1901, 192-208; Fehervari, 1973, 112; Porter, 1981, 25-26; Watson, 2004, 292-293; Jenkins Madina, 2006, 13.

22 Grube, 1994, 268, no.303; Jenkins-Madina, 2006, 134, MMA18, 135, MMA19, MMA20, 168, Pattern 10; Çizer, 2010, 32.

23 Poulsen, 1957, 157-182; Grube, 1963, 56; Bulut, 2007, 179.

kartal ve tavşan gibi hayvan figürlerinden oluşmaktadır. Hayvan figürlerinde izlenen genel özellik, kafaların geriye dönük pozisyonda, sol bacağın daha kısa olması ve kaslarla belirginleştirilmesidir.²⁴ Figürlerin arkasında kalan boşluklar çoğunlukla bitkisel motiflerle doldurulmuştur. Son derece kısıtlı olan insan figürleri şeffaf sıraltı çok renkli seramiklerde kullanılmıştır. Genellikle bağdaş kurmuş şekilde oturan insanlar ellerinde müzik aletleri veya bir kadeh şarap tutar vaziyettedir. İranlı şairler tarafından tarif edilen ay yüzlü ve badem gözlü insan tiplmesi Rakka seramiklerinde de bulunmaktadır.²⁵

Rakka seramiklerinde epigrafik unsurlar oldukça yaygındır. Bunlar Arap harfleriyle yazılmış okunabilen kısa kelimeler ve ayetler ile yazı taklidi bezemelerden oluşmaktadır. Kufi yazı karakterlerinde çoğunlukla Allah, mutluluk, başarı, şans ve iyi dilekleri ifade eden kelimeler kullanılmaktadır. Bu kelimeler Rakka seramiklerinde tekrarlanarak zamanla okunamayan bir desen halini almıştır.²⁶ Arap harfleri bazen sadece dekoratif nitelikte vurgulanmıştır.²⁷ Kufi yazıların arkasını doldurmak için kullanılan spiral ve noktalar Rakka seramiklerinin karakteristik bir özelliğidir.²⁸

Rakka seramiklerinin hamur yapısı Eski Mısır'da kullanılan, kuvars bakımından zengin, frit ve kil bileşiminden oluşan hamurlar ile benzerlik göstermektedir. Bunlar 12. yüzyıldan itibaren Yakın Doğu'nun standart seramikleri haline gelen kumlu ve beyazımsı hamurların bir çeşidini oluşturmaktadır.²⁹ Rakka seramikleri konusunda çalışma yapan pek çok araştırmacı fritli hamurlara sahip seramiklerin Suriye'de ortaya çıkarak geniş bir coğrafyaya dağıldığını düşünmektedir.³⁰ Suriye'de yapılan kazılarda bol miktarda ele geçen frit hamurlu seramikler yayınlarda genellikle "Raqqa Ware" ve "Tell Minis Ware" grubu içinde değerlendirilmektedir.³¹ Rakka seramiklerinin hamur rengi genellikle bej veya pembe renkte, hamur yapısı yumuşak veya orta sertliktedir.³²

Rakka seramiklerinde şeffaf firuze ve şeffaf açık yeşilimsi olmak üzere iki tipte sır yoğun biçimde kullanılmıştır.³³ Özellikle açık yeşilimsi sırlar beyaza yakın hamurlar

24 Porter, 1981, 14, 39; Tonghini, 1994, 259; Öney, 2005, 483.

25 Porter, 1981, 31; Öney, 2005, 482. Rakka'daki sıraltı çok renkli seramikler İran'daki Minai tekniğindeki seramiklerle benzeşmektedir. Ancak Minai bir sırüstü tekniğidir. Rakka'daki örnekler ise sırlalı tekniğindedir. Figürlü Rakka seramikleri için Bk. Öney, 2005, 485-487, res. 1-12.

26 Blair, 1998, 152.

27 Grube, 1963, 64; Jenkins-Madina, 2006, 117.

28 Dimand, 1958, 189.

29 Hobson, 1932, 19; Porter, 1981, 10.

30 Kühnel, 1970, 123; Porter, 1981, 10; Mason, 2004, 91-120; Stern, 2012, 53.

31 Redford ve Blackman, 1997, 233-236; Tonghini, 1998, 38; Avissar ve Stern, 2005, 25.

32 Sauvaget, 1948, 44; Porter, 1981, 7; Watson, 2004, 56; Jenkins-Madina, 2006, 225-226; Özkul-Fındık, 2013, 260.

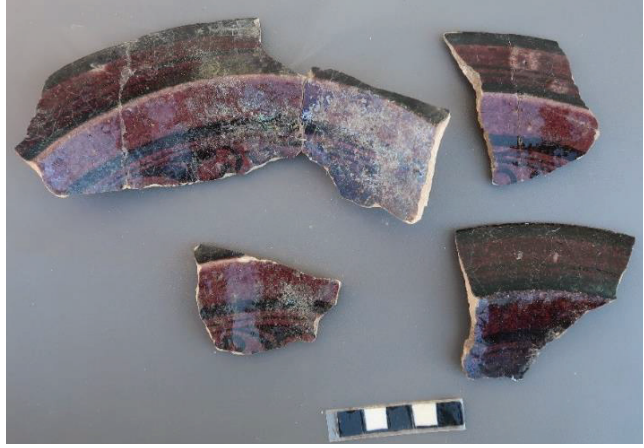
33 Porter, 1981, 10.

üzerinde kullanıldığında kalay sırlı ya da opak sırlı seramikler gibi beyaz görünmektedir.³⁴ Testi ve sürahi gibi kapalı formdaki kapların iç yüzeyi tümüyle, dış yüzeyi genelde kaideye kadar sırlanmıştır. Derin kap ve tabaklarda görülen sırlar iç yüzeyi tamamen kaplar, dış yüzeyler ise çoğunlukla gövdenin alt kısmına kadar sırlanmıştır. Rakka seramiklerinin sırları genellikle kalındır ve kâselerin dipleri ile kaidelerin yere oturduğu noktalarda toplanmaktadır.³⁵ Sırların kalınlığı ve renk tonu, astara ihtiyaç duyulmadan hazırlanan kaplardaki gözenekleri oldukça iyi bir şekilde gizlemektedir.³⁶

Harran Kazılarında Ele Geçen Sıraltı Tekniğindeki Rakka Seramikleri

Harran Höyük, Ulu Cami ve İçkale kazılarında ele geçen sıraltı tekniğindeki Rakka seramikleri yukarıda bahsettiğimiz Rakka seramiklerinin genel özelliklerini büyük oranda bünyesinde barındırmaktadır. Patlıcan moru sıraltına siyah boya bezemeli yalnızca bir tabağa ait ağız parçaları (Resim 1) dışındaki tüm örnekler şeffaf firuze veya şeffaf açık yeşilimsi sıraltı boya bezemelidir.

Sırlarının rengine göre iki gruba ayrılan Harran'daki örnekler, sıraltı boya kullanımına göre farklılık göstermektedir. Bunlardan şeffaf firuze sıraltı seramikler yalnızca lacivert veya siyah boya bezemelidir. Şeffaf açık yeşilimsi sıraltı örnekler ise yalnızca lacivert, kobalt mavisi veya siyah rengin kullanıldığı tek renkli; kobalt mavi ve siyahın birlikte kullanıldığı iki renkli ve kobalt mavisi, yeşil, koyu kırmızı ile siyah rengin birlikte kullanıldığı çok renkli seramikler olarak üç gruba ayrılmaktadır.



Resim 1. Patlıcan moru sıraltı siyah boya bezemeli seramik parçaları

1. Şeffaf Firuze Sıraltı Siyah/Lacivert Boya Bezemeli Seramikler

“Fayence de Rakka 1” veya “Raqa Ware I” olarak da temsil edilen şeffaf firuze sıraltı siyah/lacivert boya bezemeli seramikler Rakka'ya atfedilen en yoğun gruptur. Bu teknikteki örnekler fırınlandıktan sonra siyah renkte boyalar ile bezenir, ardından şeffaf firuze renkte sırlanarak pişirilir. Sır altındaki siyah boyalar bazı örneklerde lacivert renge dönüktür.

34 Pradell, Molera, Smith ve Tite, 2008, 2660.

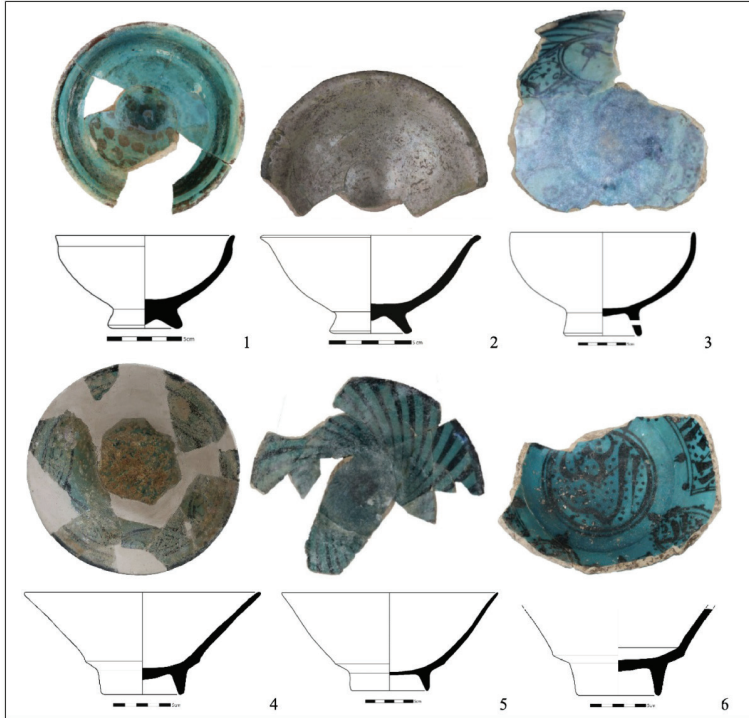
35 Porter, 1981, 9; Özkul-Fındık, 2013, 260.

36 Sauvaget, 1948, 39; Öney, 1982, 77; Çeken, 2007a, 112; Çeken, 2007b, 15.

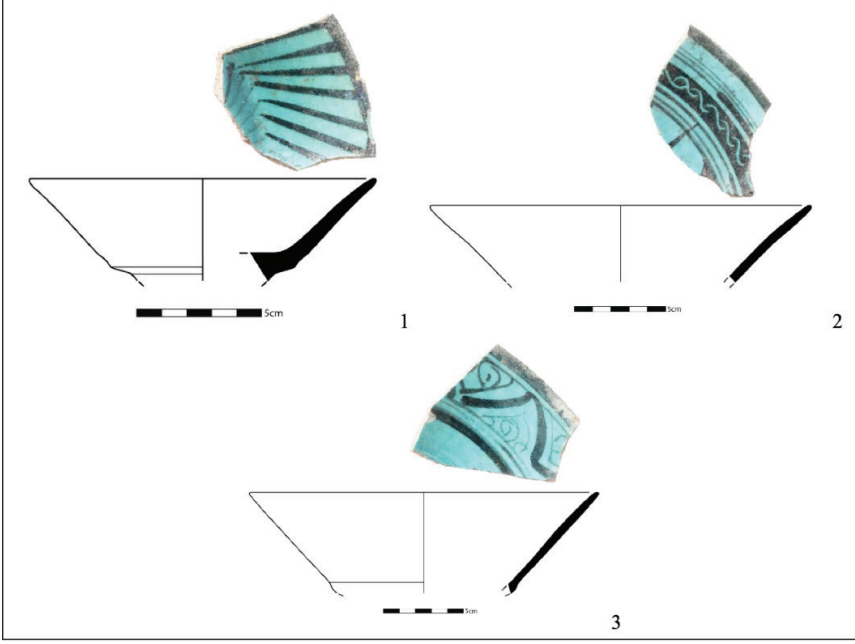
Harran'da derin kap, tabak, vazo, küçük boyutlu şişe ve sürahi formlarında şeffaf firuze sıraltı siyah/lacivert boya bezemeli seramikler ele geçmiştir. Tüme yakın olarak ele geçen derin kaplar yarı küresel ve kademeli konik çukur gövdeli olarak iki farklı formdadır (Tablo 1). Halka kaideye sahip örneklerde hafif dışa çekik (Tablo 1/1-2) veya düz basit ağız kenarları görülür (Tablo 1/3,4,5). Kaideler dik (Tablo 1/ 4,5,6) veya konik biçimde açılmaktadır (Tablo 1/1,2,3).

Tabaklara ve kaselere ait mevcut parçalardan, kaselerin konik veya kademeli konik çukur gövdeli ve düz ağızlı oldukları (Tablo 2/1,2,3), tabakların ise yayvan gövdeli ve dışa çekik geniş ağız kenarlı oldukları anlaşılmaktadır (Tablo 3/1,2,3). Yalnızca kaide olarak ele geçen örneklerde kaideler dışa açılımlı konik biçimde (Tablo 4/1-5,12) veya düz halka biçimindedir (Tablo 4/6-11).

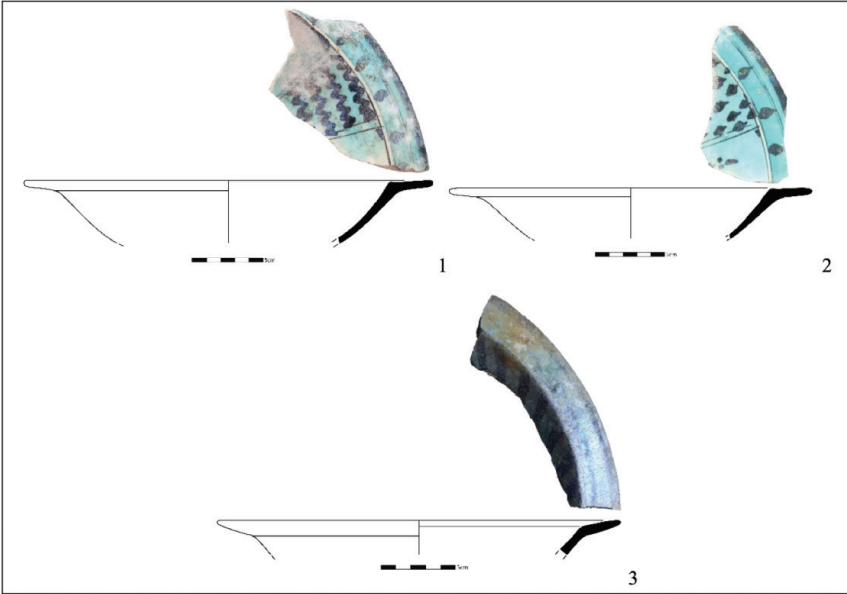
Küçük boyutlu sürahiyelerden tüme yakın bir örnek armut gövdeli, halka kaideli ve tek kulpludur (Tablo 5/1). Aynı form, farklı bir sürahiye ait gövde parçasında da izlenmektedir (Tablo 5/2). Minik bir şişe ise şişkin küresel gövdeli, silindirik dar boyunlu ve hafif dışa çekik düz ağızlıdır (Tablo 6/1). Kazı buluntuları arasında bu gruptan tür olarak sadece bir tane vazoya rastlanmıştır. Konik küresel gövdeli, kısa silindirik boyunlu, dışa çekik ağızlı ve halka kaideli bu örneğin aşırı derecede korozyona uğramış firuze sırtı altında siyah boya bezemeli olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 6/2).



Tablo 1. Şeffaf firuze sıraltı siyah/lacivert boya bezemeli derin kaplar



Tablo 2. Şeffaf firuze sıraltı siyah/lacivert boya bezemeli kâse kenarları



Tablo 3. Şeffaf firuze sıraltı siyah/lacivert boya bezemeli tabak kenarları

Harran'daki şeffaf firuze sıraltı siyah/lacivert boya bezemeli Rakka seramikleri bitkisel ve geometrik motiflerle bezenmiştir. Arapça yazıların da kullanıldığı birbirinden farklı tasarımlara sahip örneklerde bezemeler iç yüzeylerde yoğunlaşmaktadır. Süsleme motifleri genellikle derin kap ve tabakların iç yüzeyinde yer alan yatay veya dikey bordürler içinde bulunur. Bu örneklerin bir kısmı merkezdeki dairesel hatlar içine alınmış çeşitli kompozisyonlara sahiptir. Bazı kapların iç yüzeyi serbest biçimde merkezden ağız kenarına kadar dağılan geometrik veya bitkisel tasarıma sahiptir.

Kullanılan bitkisel motifler arasında rumi, palmet, yaprak ve kıvrımlı dal motifleri bulunmaktadır. Bunlardan iç yüzeyi palmet ve rumi benzeri yaprak ve tomurcuklarla açılarak serbest biçimde gövde yüzeyine dağılan (Tablo 4/7), merkezde iri bir rumi ve bunun iki tarafında kalın hatlarla oluşturulan stilize bitkisel motiflerin kullanıldığı (Tablo 4/4) veya merkezdeki dairesel hatlarla dörde bölünmüş alanlar içinde yer alan stilize palmet motifleriyle bezeli örnekler (Tablo 4/8,9) tanımlanabilmektedir. Bazı örneklerde bitkisel hatlar ve motifler soyut biçimde karşımıza çıkar (Tablo 4/1, 2, 3, 6). Örneklerden ikisinde zemin boyanarak motiflerin içi boş bırakılmıştır (Tablo 4/2,8).³⁷ Bu şekildeki tasarımlar lüster tekniğindeki Rakka seramiklerinde daha çok tercih edilen bir uygulamadır.

Geometrik motifler arasında zikzaklar³⁸ (Tablo 3/1-Tablo 5/1), baklavalar (Tablo 3/1,2-Tablo 6/1), kapların merkezinden ağız kenarına kadar uzayıp giden sağa ve sola eğimli radyal hatlar (Tablo 1/5-Tablo 2/1-Tablo 3/3)³⁹, birbiriyle kesişen madalyonlar (Tablo 4/1)⁴⁰ ile çokgen hatların birbirini kestiği geometrik kompozisyonlar yer alır (Tablo 4/12). Tabakların geniş ağız kenar yüzeyinde bulunan tek sıra baklavalar şeffaf firuze sıraltı siyah boya bezemeli Rakka seramiklerinin tipik bezeme unsurlarıdır (Tablo 3/1, 2).⁴¹ Ayrıca kapların ağız kenarının daima düz bir hatla sınırlandırılmış olması bu gruptaki örneklerin ortak özelliğidir. Çalışmamızda yer alan şeffaf firuze sıraltı siyah boya bezemeli seramiklerin tamamının ağız kenarı düz bir hatla sınırlandırılmıştır. Ayrıca gövde kenarlarında çeşitli kalınlıkta düz veya dalgalı hatlar kullanılmıştır.

Yazılı örneklerden biri derin kap formunda merkezde “Allah” yazısı ile diğeri küçük bir şişenin gövdesinde paralel yönde tekrarlanan “La İlahe” kelimesi ile bezelidir. Derin kabin gövde kenarında izlenen, yazı taklidi hatlar ve bitkisel kıvrımlarla süslenmiş dikdörtgen ve oval biçimli panolar yine firuze sıraltı siyah boya bezemeli Rakka seramiklerinde sıklıkla görülen bezeme kompozisyonudur.⁴² Harran'daki iki örnekte de harfler

37 Tablo 4/8 için Bk. Mason, 1997, 191, fig. 19, MRT.27; Bulut, 2000, 62, res. 3.

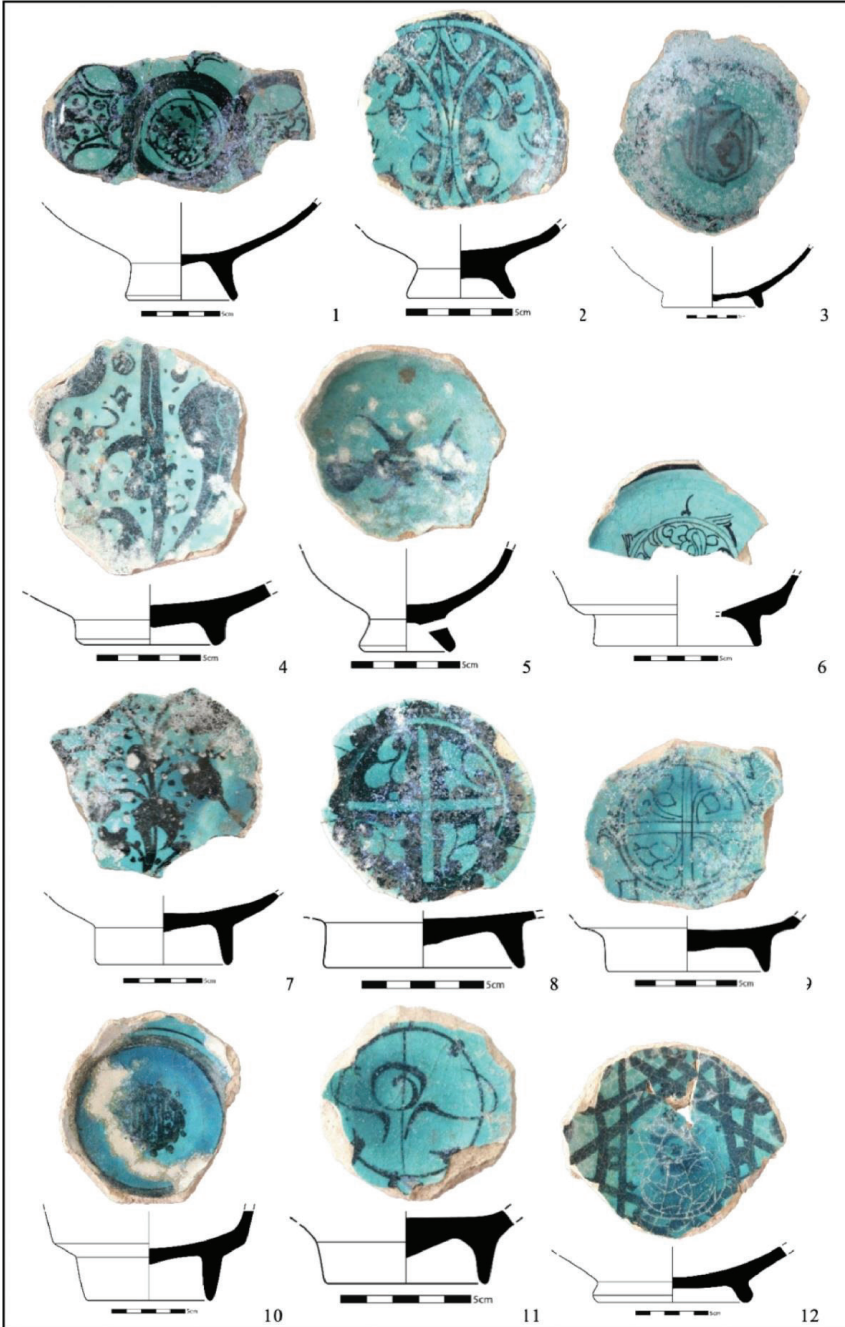
38 Zikzak motifi için Bk. Milwright, 2003, 98, fig. 6, şek. 3.

39 Bk. Mason, 1997, 189, fig. 18, ASH.33; Jenkins-Madina, 2006, 80, w81; Özkul-Fındık, 2013, 268, çiz. 8.

40 Bk. Porter, 1981, 20, plate XI.

41 Mason, 1997, fig. 3, SM15; Jenkins-Madina, 2006, s. 168, pattern 9, s. 84, W88, W89.

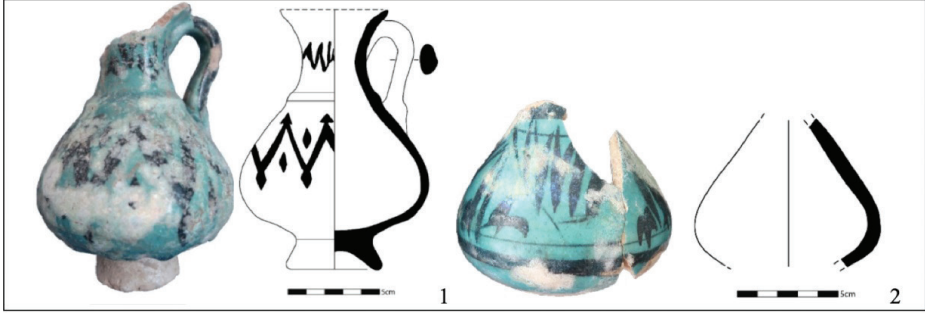
42 Jenkins-Madina, 2006, s. 170, pattern 14, s. 78, W77, s. 156, MMA41.



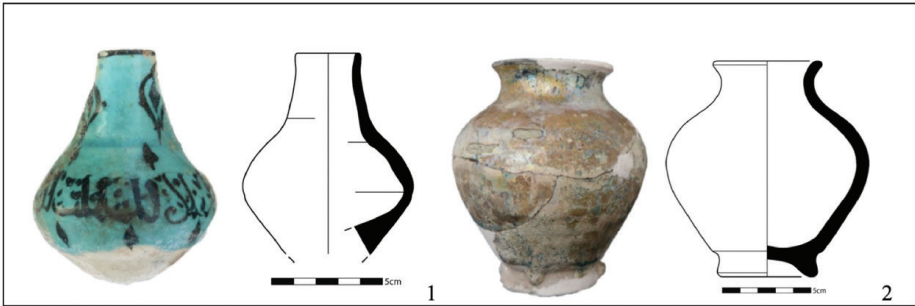
Tablo 4. Şeffaf firuze sıraltı siyah/lacivert boya bezemeli kâse veya tabaklara ait kaideler

arasında kalan boşluklar küçük beneklerle doldurulmuştur (Tablo 1/6-Tablo 6/1).⁴³ Rakka seramiklerinde yoğun olarak karşılaştığımız benek veya noktalar genellikle yazılı veya bitkisel kompozisyonlara derinlik katmak için kullanılmıştır. Bunlardan bitkisel tasarımlı örneklerde palmet ve rumi motifleri ile kıvrımlı dallar arasında kalan boşluklar beneklerle bezenmiştir (Tablo 4/1,4,7). Benek motifi ayrıca derin kaplardan birinin merkezinde serbest biçimde veya daha iri boyutta yer alarak ana kompozisyonu oluşturmaktadır (Tablo 1/1).⁴⁴

Rakka seramikleri arasında soyut tasarımlara sahip örnekler de bulunmaktadır. Bunlardan kısa spiral biçiminde yapılan dairesel bir hat ve bu hattın iki yanından çıkan çengel biçiminde iki hatla yapılmış çizgisel bezemeye sahip bir örnek mevcuttur (Tablo 4/11). Başka bir kabin merkezinde üç loblu gövdesi ve iğne biçimli hatları bulunan stilize bir motif yer almaktadır (Tablo 4/5). Bunlar dışında merkezde dairesel biçimde yer alan ve kısa kalın hatlarla yazı benzeri oldukça grift bir motifin bulunduğu bir örnek oldukça farklı bir tasarıma sahiptir (Tablo 4/10).



Tablo 5. Şeffaf firuze sıraltı siyah/lacivert boya bezemeli armut gövdeli sürahiler



Tablo 6. Şeffaf firuze sıraltı siyah/lacivert boya bezemeli şişe ve vazo

43 Benzer örnekler için Bk. Jenkins-Madina, 2006, s.146, MMA31, s.156, MMA 41, s.4, Fig. 1.1; Wade-Haddon, 2011, 124, no. 2.5.9.

44 Benzer örnek için Bk. Porter, 1981, 20, Plate XIV.

Şeffaf firuze sıraltı siyah/lacivert boya bezemeli kapların arka yüzeylerinde genellikle gövdelerin ortasında yer alan ince düz bir çizgi bezeme bulunmaktadır (Tablo 7/6). Ağız kenarları genellikle düz hatlarla sınırlandırılmıştır. Bazı örneklerin ağız kenarı birbirini kesen yarım dairelerle (Tablo 7/4,5) veya aşağı doğru akan damlalarla bezelidir (Tablo 7/1). Bunlar dışında gövde kenarında Arapça yazılar (Tablo 7/3) ve sola eğimli kısa ve düz hatlarla yapılmış bezemelere rastlanır (Tablo 7/2). Kapların dış yüzeyinde bitkisel bezemeye yer verilmediği anlaşılmaktadır.



Tablo 7. Şeffaf firuze sıraltı siyah/lacivert boya bezemeli kapların dış yüzey bezemeleri

Harran'daki şeffaf firuze sıraltı siyah/lacivert boya bezemeli seramiklerin büyük bir kısmında bej ve pembe renkte hamurlar kullanılmıştır (Munsell Renk Kataloğuna göre 2.5Y-8/3 veya 2.5Y-8/2). Hamur yapıları orta sertlikte ve gözeneklidir. Hamur ve sır arasında astar kullanılmadığı anlaşılan örneklerdeki kalın yapılı firuze renkteki sırlar daldırma yöntemiyle uygulanmış ve kaplarla bütünleşmiş durumdadır.

Harran'daki şeffaf firuze sıraltı siyah/lacivert boyalı seramiklerin çok benzerleri Anadolu'da Akşehir, Samsat, Ahlat, Ani, Kubadabad, Hasankeyf; Suriye'de Tell Minis, Tel Rifa'at, Şam, Hama, Rufasa, Qal'at Jabar; Mısır'da Fustat; İsrail'de Yoqne'am; Lübnan'da Baalbek ve Ürdün'de Karak ile Wadi Faynan'da izlenmektedir.⁴⁵

45 Poulsen, 1957, 157, group B,VII, n/4; 177, Nos. 570-71; Legner, 1964, 103, no.38; Porter, 1981, 39-40, pl. 27; Bernus-Taylor, 1981, 479-80; Karamağaralı, 1982, 400-401; Jenkins, 1984, 95-96, Pl. 7:b; Arık, 1991, s. 18; Grube, 1994, 281, no. 323; Ben-Tor, Portuğalı ve Avissar, 1996, 115, fig. XIII.61, Type 78, şek. 2, 3, 4; Tonghini, 1998, fig. 55-56; Bulut, 2000, 63, res. 34; 66, res. 37; Arık, 2003, 249; Jenkins-Madina, 2006, 4, Fig. 1.1; 156, MMA 41; 79, W79-W80; Bulut, 2007, 182, fot. 10; Gök-Gürhan, 2007a, 116, çiz. 12; Gök-Gürhan, 2007b, 159, fot. 2; Karamağaralı ve Yazar, 2007, 28, Fot. 7; Milwright, 2008a, 374, Cat. Page. 27; 376, Cat. Page 29; Wade-Haddon, 2011, 124, no. 2.5.9; Jones, Levy ve Najjar, 2012, 87, fig. 19; Özkul-Fındık, 2013, 268-271, çiz. 1, 3-5, 11-13, 15-18, 20,21; Eravşar ve Karpuz, 2013, 94.

2. Şeffaf Açık Yeşilimsi Sıraltı Boya Bezemeli Seramikler

Harran'daki sıraltı tekniğindeki Rakka seramiklerinin önemli bir grubunu şeffaf açık yeşilimsi sıraltı boya bezemeli seramikler oluşturmaktadır. Rakka seramiklerinde sır rengi camgöbeği tonlarında açık yeşile yakın olmasına rağmen yayınlarda genellikle şeffaf renksiz sırlı seramikler grubunda yer almaktadır. Ancak açık yeşilimsi şeffaflıktaki sırlar ile tamamen şeffaf renksiz sırlar arasında gözle görülür bir fark vardır. Bu nedenle "şeffaf açık yeşilimsi sırlı" ifadesini kullandık. Şeffaf açık yeşilimsi sıraltı boya bezemeli seramikler bezeme renklerine göre üç gruba ayrılmaktadır.

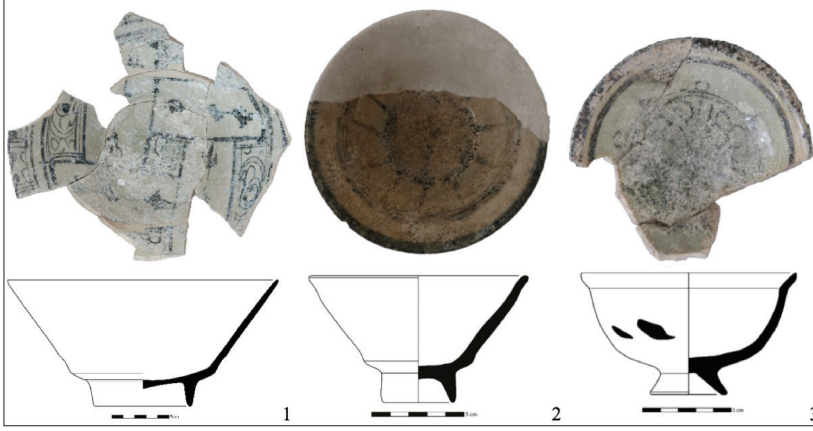
2.1. Şeffaf Açık Yeşilimsi Sıraltı Tek Renkli Seramikler (Kobalt Mavisi, Lacivert veya Siyah)

Şeffaf açık yeşilimsi sıraltı tek renkli seramiklerde kobalt mavisi, lacivert veya siyah renkte boyalar tek başına kullanılmıştır. Tüme yakın olarak ele geçen örneklerde kademeli konik çukur gövdeli ve yarı küresel gövdeli derin kap formları görülmektedir (Tablo 8). Kademeli konik çukur gövdeli kaplar, firuze sırlı örneklerde olduğu gibi düz halka kaideli ve düz ağızlıdır (Tablo 8/1,2). Yarı küresel gövdeli derin bir kabın kaidesi dışa açılımlı konik biçimli ve ağız kenarı dışa çekik konik ağız kenarlıdır (Tablo 8/3). Yalnızca kaide olarak ele geçen örneklerin çoğu düz halka kaidelidir (Tablo 9/1-6), (Tablo 10/3).

Şeffaf açık yeşilimsi sıraltı tek renkli seramiklerde geometrik, bitkisel, yazı ve yazı taklidi bezemeler kullanılmıştır. Geometrik motifler arasında düz, dairesel ve dikey hatlar bulunur. Bitkisel öğeler oldukça stilize olmuş çiçek, palmet, rumi ve kıvrım dallardan ibarettir. Kaidelerden iki örnekte ise Arapça yazılar ve yazı taklidi hatlar mevcuttur. Merkezde bulunan çeşitli kompozisyonlar genellikle dairesel bir çerçeveye veya madalyon içine alınmıştır.

Birbirinden farklı tasarımlara sahip seramiklerden yalnızca lacivert boyalı tek örneğin iç yüzeyi, içinde kıvrımlı hatlarla bezeli bir kare ve bu karenin dört köşesinden gövde kenarına uzatılan kalın hatlarla oluşturulmuş dört pano ile bezelidir. İç kısımlarına yapraklı, ince-uzun ve ucu püsküllü stilize bir çiçek yapılan panolar, bir yatay ve bir dikey olarak dairesel yönde kabın iç kısmını çevrelemektedir. Yatay panoların dikey olanlarla kesiştiği yerde kalan dikdörtgen şeklindeki alanlar çizgisel palmet motifleri ve ince kıvrımlı hatlarla bezenmiştir. Kabın ağız kenarındaki bordür, aynı türden veya firuze sıraltı örneklerden farklı bir tasarıma sahiptir. Bu örneğin ağız kenarına ince bir bordür yapılarak içine üçlü dikey çizgilerle dikdörtgen alanlar oluşturulmuş ve içleri dalgalı hat ve noktalarla bezenmiştir (Tablo 8/1).

Siyah boyalı tüme yakın örneklerden birinin gövde kenarı üç sıra ince hatla bezenmiş, bu hatlardan kabın merkezine dikey yönde inen tekli kalın hatlar merkezde yer alan madalyona bağlanmıştır (Tablo 8/2). Diğer örneğin merkezine birbirine paralel çift sıra bantla çevrili artı şeklinde bezeme kompozisyonu oluşturulmuş ve dörde ayrılan bir kenarı yuvarlatılmış üçgen alanların içi kıvrımlı hatlarla bezenmiştir (Tablo 8/3). Örneklerin ağız kenarı kalın bir hatla sınırlandırılmıştır.



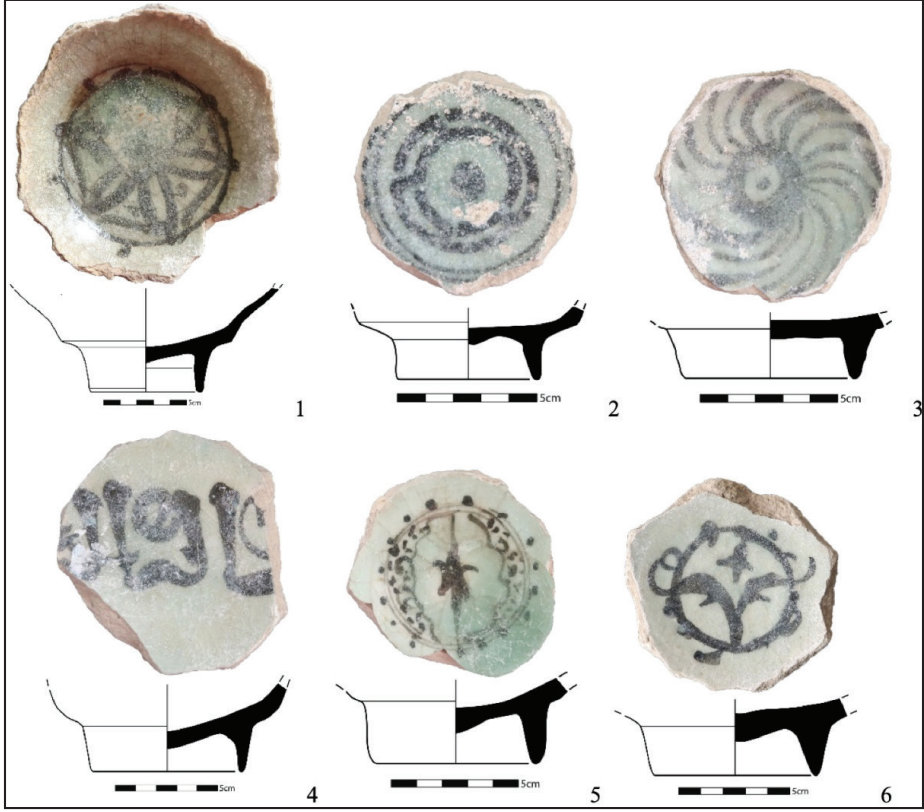
Tablo 8. Şeffaf açık yeşilimsi sıraltı lacivert veya siyah boya bezemeli derin kaplar

Kaidelerden ortası tek benekli dairesel hatlarla bezeli (Tablo 9/2) veya sağa dönerek açılan çarkifelek benzeri tasarıma sahip (Tablo 9/3)⁴⁶ geometrik motifli örnekler bulunmaktadır. Merkezde altı yapraklı stilize iri bir çiçek motifinin yer aldığı siyah boya bezemeli kaide parçası hem bitkisel hem de geometrik tasarıma sahiptir. Çiçeğin yaprakları altıgen formda bir hatla birleştirilmiş ve çevresi dairesel kalın bir hatla sınırlandırılmıştır. Yapraklar arasında kalan üçgen alanlar ve dairesel hattın üzeri tekli iri beneklerle bezenmiştir (Tablo 9/1). Bitkisel bezemeli örneklerden ikisi Rakka seramiklerinde sıklıkla kullanılan motiflerle bezelidir. Bunlardan birinin merkezinde, dilimli ve oval bir hatla sınırlandırılan alan içinde bulunan stilize palmet motifi Rakka seramikleri için karakteristiktir. Çiçekli bordür iki ince hatla madalyon içine alınmıştır. Dilimli bordürün dışında kalan boşluklar nokta ve virgüllerle doldurulmuştur. Bu tasarıma sahip seramikler açık yeşilimsi şeffaf sıraltı mavi ve siyah boya bezemeli seramiklerde de karşımıza çıkmaktadır (Tablo 12/1, 2, 3). Diğer örneğin merkezindeki dairesel hattın bir noktasından çıkan iki uzun rumi motifi ortada ayrılarak dışarı doğru uzanmaktadır. Bu kompozisyonun şeffaf firuze sıraltı (Tablo 9/6) ve lüster tekniğindeki Rakka seramiklerinde çeşitli varyasyonları kullanılmıştır.⁴⁷ Örneklerden birinin merkezinde kalın hatlarla yapılmış Arap harfi benzeri yazı taklidi motifler yer almaktadır (Tablo 9/4).

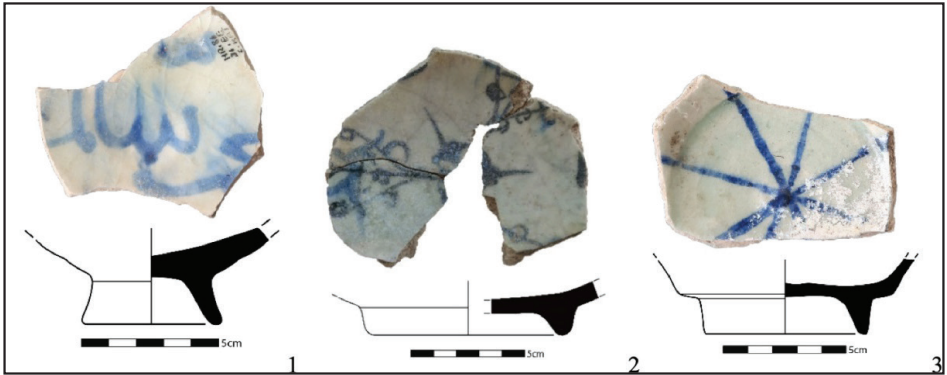
Şeffaf açık yeşilimsi sıraltı kobalt mavisi boya bezemeli seramikler kaide parçaları olarak ele geçmiştir. Bunlardan birinin merkezine kontursuz bir şekilde yazılan Arapça “Allah” kelimesi okunabilmektedir (Tablo 10/1). Bitkisel tasarıma sahip örnek merkezden gövdeye doğru üç yönde uzanan bitkisel karakterde kıvrımlı hatlarla (Tablo 10/2), geometrik tasarıma sahip örnek ise merkezden çıkarak gövde kenarına doğru uzayan sekiz mavi hatla bezelidir (Tablo 10/3).

46 Bk. Jenkins-Madina, 2006, 184, 6.13.

47 Jenkins-Madina, 2006, 155, MMA40, 172, pattern 22.



Tablo 9. Şeffaf açık yeşilimsi sıraltı siyah boya bezemeli kaideler



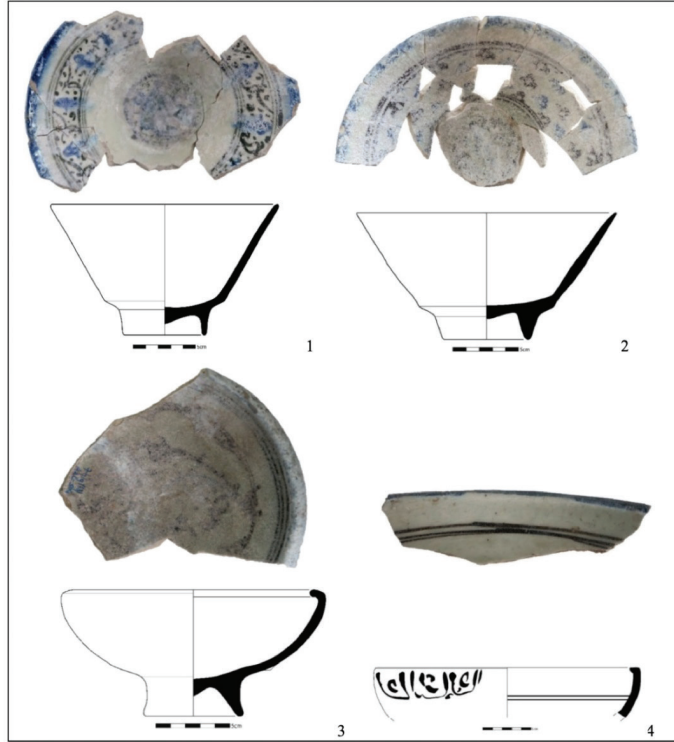
Tablo 10. Şeffaf açık yeşilimsi sıraltı kobalt mavisi boya bezemeli kaideler

2.2. Şeffaf Açık Yeşilimsi Sıraltı İki Renkli Seramikler (Kobalt Mavisi ve Siyah)

Bu grupta yer alan seramikler açık yeşilimsi şeffaf sıraltına kobalt mavisi ve siyah boyalarla bezenmiştir. Şeffaf açık yeşilimsi sıraltı kobalt mavisi ve siyah boya bezemeli seramikler, Çin'in Yuan Dönemi kobalt mavisi renginin estetik özelliklerini taklit eden ve 13-14. yüzyıllarda yoğun olarak üretilen seramikler olarak belirtilmektedir.⁴⁸ Aynı zamanda Bilad al-Sham'da yine 13 ve 14. yüzyıllarda popüler olan panel stilinin erken uygulamaları olarak ifade edilmektedir.⁴⁹

Şeffaf açık yeşilimsi sıraltı mavi ve siyah boya bezemeli seramiklerdeki formlar arasında kademeli konik çukur gövdeli, düz halka kaideli ve düz ağızlı derin kaplar yoğunluktadır (Tablo 11/1,2). Örnekler arasında yarı küresel gövdeli ve içe çekik ağızlı derin kaplar da tespit edilmiştir (Tablo 11/3,4). Tabak formunda yayvan gövdeli ve dışa çekik düz ağız kenarlı bir örnek ele geçmiştir (Tablo 13/6). Mevcut kalan kaideler düz halka biçimlidir (Tablo 12/1-4). Düz ve yuvarlak biçimli ağız kenarı parçaları kademeli konik çukur gövdeli veya konik çukur gövdeli derin kaplara aittir (Tablo 13/1-5).

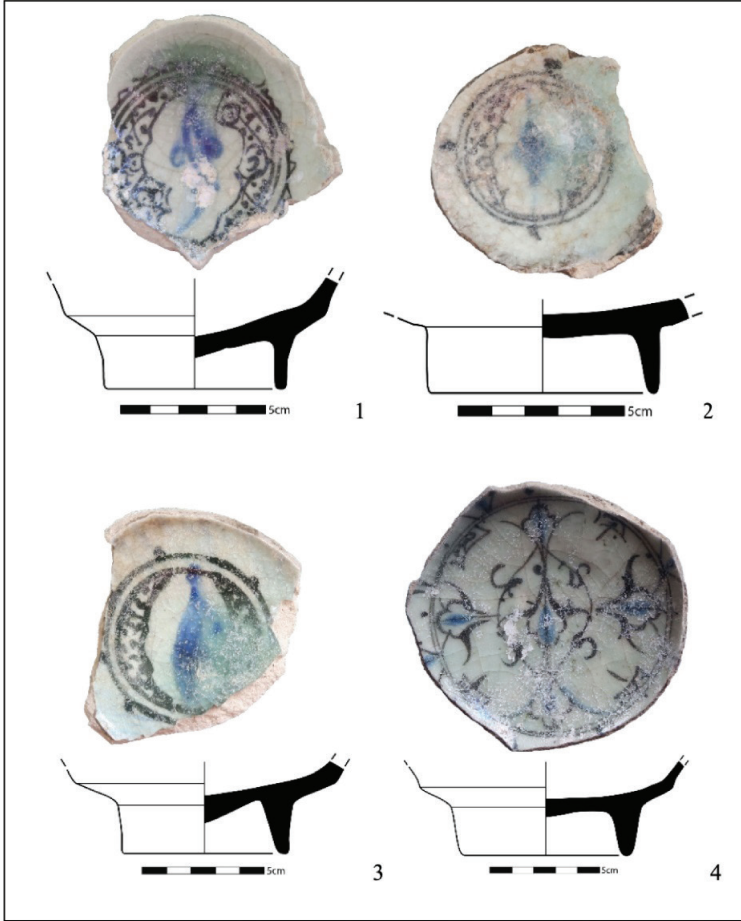
Tablo 11.
Şeffaf açık yeşilimsi
sıraltı kobalt mavisi
ve siyah boya
bezemeli derin
kaplar



48 Milwright, 2008b, 213.

49 Lane, 1957, 18; Milwright, 2005, 215.

Şeffaf açık yeşilimsi sıraltı kobalt mavisi ve siyah boya bezemeli seramiklerde bitkisel ve geometrik motifler ile yazı taklidi hatlar kullanılmıştır. Kapların iç yüzeyi yatay veya dikey bordürlere ayrılarak bezenmiştir. Merkezde yer alan kompozisyonlar ise genellikle dairesel hatlar içine alınmıştır. Bunlardan yalnızca bir örnek, merkezde bordürsüz, serbest biçimde bitkisel tasarıma sahiptir (Tablo 11/3). Tüme yakın örneklerden birinin iç yüzeyi üç sıra ince hatla iki bordüre ayrılarak ağız kenarına yakın olan bordürün içi mavi renkte ve paralel yönde tek sıra palmet motifleriyle bezenmiştir. Palmetler arasında kalan boşluklar siyah renkte ince kıvrımlı dallar, küçük virgüller ve noktalarla doldurulmuştur (Tablo 11/1). Stilize palmetler başka bir örneğin iç yüzeyinde üstten ikili ve alttan üçlü hatlarla sınırlandırılmış geniş bir bordür içinde yer almaktadır. Bu örnekte üst üste sıralanmış siyah renkte üç ve mavi renkte iki palmet motifi kaydırmalı olarak kabın iç yüzeyini kaplamaktadır (Tablo 11/2).



Tablo 12. Şeffaf açık yeşilimsi sıraltı kobalt mavisi ve siyah boya bezemeli kaideler

Kaidelerden üç örnekte özellikle iki renkli Rakka seramiklerinde görülen ortası palmetli ve kıvrım dallarla bezeli kompozisyonlar bulunmaktadır. Bunlardan birinin merkezinde siyah renkte dalgalı ve S kıvrımlı ince bir bordür içinde mavi renkte stilize palmet motifi yer alır. Palmetli bordür dairesel bir hatla sınırlandırılmış ve iki tarafında kalan boşluklar kısa kıvrımlı hatlar ve beneklerle yoğun biçimde doldurulmuştur. Kompozisyon ince ve dairesel dalgalı tek hat ile düz iki hattın oluşan bir madalyon içine alınmıştır (Tablo 12/1). Diğer iki örneğin merkezinde siyah renkte dilimli ve oval bir bordür içinde mavi renkte stilize palmet motifi yer alır. Palmetli alan dışında kalan boşluklar kısa kıvrımlı hatlar ve beneklerle doldurulmuştur. Kompozisyon dairesel iki hatla bir madalyon içine alınmış ve dıştaki dairesel hattın üzeri beneklerle bezenmiştir (Tablo 12/2, 3).⁵⁰ Eşit aralıklı nokta veya beneklerle vurgulanan dairesel iki hattın oluşan madalyonlar sıralı tekniğindeki Rakka seramiklerinde en sık kullanılan motiflerden biridir.⁵¹ Ayrıca bu madalyonlar içinde genellikle stilize bir palmet motifi yer almaktadır.⁵²

Kaidelerden birinin merkezinde, iki rumi motifinin ortasından çıkan stilize bir palmet motifi yer alır. Oval bir hatla çerçeve içine alınan palmete aynı üslupta yapılan dört palmet motifi simetrik olarak dört yönde bağlanmaktadır. Rumiler ve palmetler siyah renkte yapılmış, mavi renk sadece palmetlerin iç kısmında kullanılmıştır. Merkezdeki palmeti çevreleyen oval hat üzerine çengel biçiminde bezemeler yapılmıştır. Ayrıca palmetler arasında kalan boşluklar siyah renkte ince hatlarla stilize biçimde bezenerek kompozisyon dairesel iki hatla sınırlandırılmıştır (Tablo 12/4).⁵³

Konik biçimli derin kaplara ait ağız kenarı parçalarından iki örnekte geometrik kompozisyonlar görülmektedir. Bunlardan biri birbirine paralel ve dikey yönde siyah renkte hatlarla kafes biçiminde bezenmiştir.⁵⁴ Hatların alt kısmından mavi renkte tek bir hat çıkarak dikey yönde ağız kenarındaki hatla birleşmektedir (Tablo 13/1). Diğer örneğin ağız kenarının altına paralel yönde siyah renkte iki ince hat çekilerek dikey yönde birbirini atlamalı olarak takip eden mavi ve siyah hatlarla bezeli bir bordür oluşturulmuştur. Bordürün altında dalgalı ince bir hat bulunmaktadır (Tablo 13/4).⁵⁵

Ağız kenarı parçalarından iki örneğin gövde kenarı dikey panolara ayrılmıştır. Bunlardan birinde iç kısmı mavi renkte dikey yönde yapılmış tek zikzak motifi kullanılmıştır. Zikzaklı bordürün iki tarafında kalan geniş bordürlerin içi ortadan çıkan iki yapraklı mavi renkte bir rumi ve üzerine siyah renkte yapılan ince kıvrımlı dallarla bezelidir. Boşlukta kalan alanlar nokta, virgül ve stilize üç yapraklı küçük bitkilerle bezenmiştir (Tablo 13/2). Diğer örnekte yer alan panoların içi benzer şekilde siyah nokta, iğne biçimi-

50 Benzer örnekler için Bk. Jenkins Madina, 2006, 78, W77-W78; 79, W79; 103, W124; Özkul-Fındık, 2013, 270, çiz. 19-20.

51 Jenkins-Madina, 2006, 169, pattern 11.

52 Jenkins-Madina, 2006, 21; 78, W77, W78.

53 Benzer örnekler için Bk. Poulsen, 1957, 157, fig.493; 159, fig.494-495; Bulut, 2000, 63, res.34.

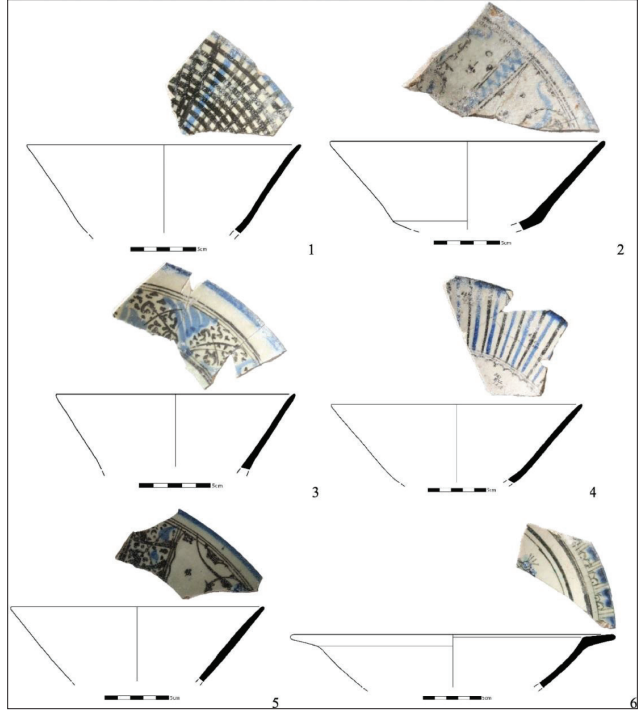
54 Benzer örnek için Bk. Jenkins-Madina, 2006, 78, W78.

55 Bk. Jenkins-Madina, 2006, 103, W123.

minde yapraklarla ve mavi yapraklı dallarla doldurulmuştur (Tablo 13/5). Yatay bordürlü örneğin içinde mavi renkte sola eğimli dört kısa hatla üçgen formu verilmiş bir motif yer alır. Bu motif ters yüz biçimde aralıklı olarak birbirini takip eder. Arada kalan boşluklar girift bir şekilde birbirini kesen ince hatlar, benekler, küçük virgül ve üçgen şeklinde hatlarla bezenmiştir (Tablo 13/3).

Şeffaf sıraltı mavi ve siyah boya bezemeli seramiklerin ağız kenarları kalın mavi hatla sınırlandırılmıştır (Tablo 11/1-4, Tablo 13/1-5). Yalnızca tabak formundaki bir örneğin ağız kenarı ikili kısa dikey hatlarla küçük kare alanlara ayrılarak içleri mavi ile renklendirilmiştir. Karelerin alt kısmı siyah renkte ortası tek noktalı olan ikili yarım dairelerle bezelidir (Tablo 13/6). Bu tarzdaki kenar bordürleri sıraltı tekniğindeki Rakka seramiklerinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.⁵⁶

Şeffaf sıraltı tek veya iki renkli seramiklerin arka yüzeylerindeki bezemeler firuze sıraltı örneklerde izlenen bezemelerle ortaktır. Ağız kenarları düz hatlarla sınırlandırılmıştır. Gövde kenarları genellikle ortaya gelecek şekilde tek düz hatla bezelidir (Tablo 14/1, 2, 7, 8). Bu bezeme unsuru özellikle konik çukur gövdeli ve düz ağızlı Rakka kâselerinde en sık görülen dış yüzey motifidir.⁵⁷ Bir örneğin gövdesi dalgalı tek hatla (Tablo 14/5)⁵⁸, bir örneğin ağız kenarı birbirini kesen yarım dairelerle bezelidir (Tablo 14/3). Ayrıca ağız kenarında yazı taklidi (Tablo 14/6) ve gövde kenarında stilize tek sıra yapraklarla bezeli örnekler mevcuttur (Tablo 14/4).



Tablo 13. Şeffaf açık yeşilimsi sıraltı kobalt mavisi ve siyah boya bezemeli kâse ve tabak kenarları

56 Sauvaget, 1948, 36, fig.4, 78; Öney, 2005, 485, res. 3; 486, res. 7; 488, res. 9; Jenkins-Madina, 2006, 108, W132.

57 Mason, 1997, fig. 3, SM14; Jenkins-Madina, 2006, 166, Pattern 3.

58 Mason, 1997, 174, fig. 3, SM. 14.

Tablo 14.
Şeffaf açık yeşilimsi sıraltı tek ve iki renkli seramiklerin arka yüzey bezemeleri



2.3. Şeffaf Açık Yeşilimsi Sıraltı Çok Renkli Seramikler (Mavi, Yeşil, Siyah, Kırmızı)

Şeffaf renksiz sıraltı çok renkli seramikler ilk olarak Rufasa'da bulunduğu için Rufasa seramikleri olarak anılmıştır.⁵⁹ Ancak daha sonra Suriye'nin çeşitli bölgelerinde ele geçtiğinden bu terimin kullanımı terk edilmiştir.⁶⁰ 12 ve 13. yüzyıllar boyunca üretilen bu gruptaki seramikler şeffaf açık yeşilimsi sıraltıda genellikle siyah, kobalt mavisi ve koyu kırmızı renklerde yapılan bitkisel ve figürlü bir anlatıma sahiptir.⁶¹

Harran'da yalnızca iki parça eser şeffaf açık yeşilimsi sıraltı çok renkli boya bezemeye sahiptir (Tablo 15/1, 2). Çok renkli boyamaya sahip olduğundan bu grup altında incelediğimiz bir örneğin sırası ise şeffaf renksizdir (Tablo 15/3). Örneklerden ikisi hayvan figürlüdür. Bunlardan bir kaidenin merkezinde, kanatları ve ayakları cepheden, başı sağa dönük olarak profilden verilmiş uçar vaziyette bir kartal figürü bulunur. Stilize çiçekli ve çizgili bir çelenk üzerine konumlandırılan kartalın, gövde kısmı yeşil renkte yatay profilli oval bir hatla sınırlandırılmış, kuyruk kısmı üçgen formda yapılmıştır. Gövde ve kuyruğun içi balık pulu biçiminde lacivert ve koyu kırmızı beneklerle boyalıdır. Figürün baş kısmı lacivert renkte, oval biçimde yapılmış kanatlarındaki tüy detayları yeşil konturlarla belirginleştirilerek lacivert ve kahverengi ile bezenmiştir (Tablo 15/1). Ağız kenarı parçasında lacivert renkte bir hayvana ait arka bacaklar ve kuyruk mevcuttur. Figürün arkasında delikli dikdörtgen biçiminde bir nesne bulunmaktadır. Boşlukta kalan alanlar siyah renkte ucu püsküllü ve dalları küçük tomurcuklu çiçeklerle bezenerek

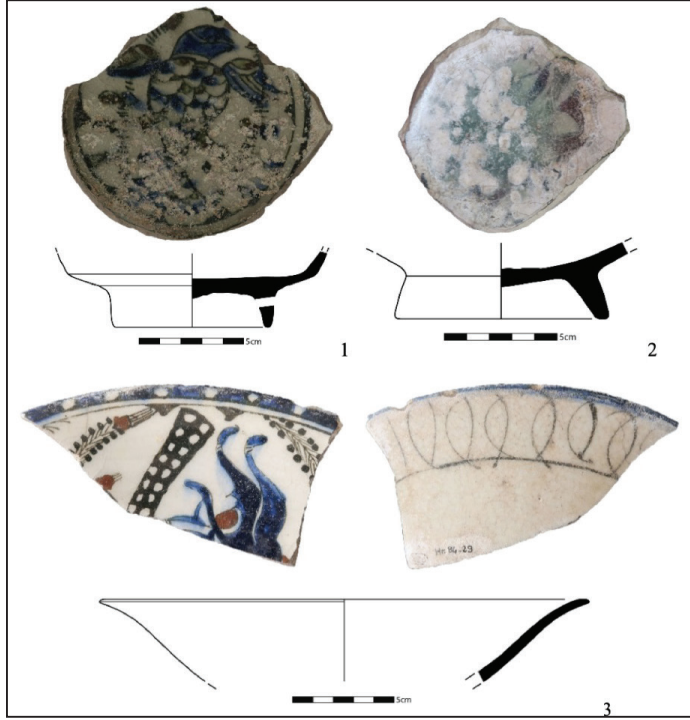
59 Dimand, 1947, 189, 191-2; Grube, 1963, 67; Bloom, 1975, 5.

60 Tonghini, 1994, 254.

61 McPhillips, 2012, 456.

çiçeklerin baş kısmı kırmızı ile renklendirilmiştir. Bu tipte küçük tomurcuklu dallar özellikle şeffaf renksiz sıraltı çok renkli Rakka seramiklerindeki figürlerin etrafında kalan alanlarda kullanılmıştır.⁶² Ağız kenarı mavi bir hatla ve içleri boş bırakılmış tek sıra küçük dairelerle bezelidir. Kabın dış yüzeyinde Rakka seramiklerinin tipik arka yüzey tasarımlarından biri görülmektedir. Ağız kenarı üstten mavi renkte, alttan siyah renkte ince bir hatla sınırlanmış, burada oluşturulan bordür içine siyah renkte birbirini kesen oval hatlar yapılmıştır (Tablo 15/3).⁶³ Oldukça yıpranan figürsüz örneğin merkezinde çiçekli ve yapraklı bitkisel bir kompozisyon olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 15/2).

Tablo 15.
Şeffaf açık yeşilimsi ve renksiz sıraltı çok renkli seramikler



Harran'daki şeffaf açık yeşilimsi sıraltı boya bezemeli seramiklerin hamur rengi açık bej veya pembemsi bej renktedir (Munsell Renk Kataloğuna göre 2.5Y-8/3 veya 2.5Y-8/2). Yeşilimsi şeffaf sırlar altındaki gözenekli hamurlara sahip örneklerde astar kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Sırlar daldırma yöntemiyle uygulanmış ve genellikle gövdenin ortasına veya kaideye kadar sırlama yapılmıştır.

Harran'daki şeffaf açık yeşilimsi sıraltı boya bezemeli seramiklerin hamur yapısı, sır rengi ve bezeme unsurlarına bakıldığında, şeffaf firuze sıraltı siyah/lacivert boya

62 Bk. Öney, 2005, 485, Res. 3; 486, res. 6.

63 Mason, 1997, 174, Fig. 3, SM.11; 182, fig. 12.

bezemeli seramikler gibi Hama, Tell Minis, Şam, Baniyas, Baalbek, Yoqne'am, Hirbet Burin, Qal'at Jabar ve Karak seramikleriyle yoğun bir etkileşim içinde olduğu görülür.⁶⁴ Ayrıca Anadolu'da Samsat ve Hasankeyf seramikleriyle ve Kubad Abad Kazısında ortaya çıkarılan yıldız biçimli çinilerle, hem üslupsal hem de tekniksel açıdan ortak özellikler göstermektedir.⁶⁵

Sonuç

Rakka seramikleri Ortaçağ İslami dönem seramikleri arasında önemli bir yer ihtiva eder. Rakka'da yapılan kazılarda ele geçen seramik buluntular ve fırınlar buranın yüzyıllarca seramik üretimi yapan büyük bir merkez olduğunu göstermiştir.⁶⁶ Rakka seramikleri halen Fırat ve Dicle bölgesinde yer alan pek çok kentte yapılan kazı çalışmaları sırasında gün yüzüne çıkarılmaktadır.⁶⁷ 12. yüzyıldan 13. yüzyıl ortalarına kadar kaliteli ve lüks seramiklerin üretildiği önemli bir merkez olma özelliğini sürdüren Rakka, Moğol istilasından (1260-1265) sonra bu özelliğini büyük ölçüde kaybetmiştir.⁶⁸

Rakka seramikleri Eyyubi Döneminde sosyal ve siyasal statüyü belirleyen lüks malların bir çeşidi olmuştur. Bu nedenle sadece yerel ihtiyaçlara hizmet etmemiş, aynı zamanda Diyar-ı Mudar'ın tüm bölgelerine ihraç edilmiştir.⁶⁹ Bu bölgelerden biri olan ve Rakka'ya çok yakın konumdaki Harran'da lüks Rakka seramiklerinin bulunmuş olması da bu durumu kanıtlamaktadır. Harran kazılarından çok sayıda Rakka seramiğinin ele geçmesi, bunların saray çevresi ve üst sınıf için ithal edildiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca Harran İçkale'deki saray alanı dışında, Harran Ulu Cami'nin doğusundaki çarşı alanında ve Höyükteki bazı evlerin içinde bulunan Rakka seramikleri, yerel halkın da beğenisini kazandığını ve kent içindeki birçok noktaya pazarlanmış olduğunu göstermektedir.

Çalışmamızda bulunan Rakka seramiklerinin büyük bir kısmı Höyükteki basit dikdörtgen planlı ve avlulu evler ile daha anıtsal boyutta inşa edilmiş mimari yapılar içinden gelmiştir. Harran Höyük'teki buluntu yoğunluğu höyüğün çok geniş bir alana yayılması ve otuz yılı aşkın bir kazı geçmişine sahip olmasıyla açıklanabilir. Höyükte ele geçen Rakka seramiklerinin yanı sıra bol miktarda sırsız yerel üretim seramiklerinin bulunmuş olması da farklı tabakadan insanların birlikte yaşadığını belgeler. Harran Ulu Cami'nin doğusundaki çarşı alanından ve Harran İçkale'den ele geçen Rakka

64 Sarre, 1925, 16-17, Typ G, 56-58, Taf. 21; Jenkins, 1984, fig. 1, no: 47; Tushingham, 1985, fig. 38: 6; Porter ve Watson, 1987, pl. 10; Ben-Tor, Portugalı ve Avissar, 1996, 116, fig. XIII 62, Type 79, şek. 2-5; Tonghini, 1998, 38-55; Avissar ve Stern, 2005, 25-26, Fig. 9:3; Kletter ve Stern, 2006, 196, fig. 22; Milwright, 2006, 22, fig. 6/5; Milwright, 2008a, 375, Cat. Page 28.

65 Arık, 1991, 18-27; Öney, 1999, 365-369, Tafel 48- 49; Bulut, 2000, 31-52; Öney, 2005, 482-484; Arık, 2007, 72-101; Özkul-Fındık, 2013, 268-271, çiz. 2, 7-10, 14, 19, 24.

66 Sauvaget, 1948, 34; Henderson, Challis, O'Hara ve McLoughlin, 2005, 131; Milwright, 2005, 197-219.

67 Grube, 1963, 43; Tonghini, 1994, 253.

68 Heidemann, 2003, 49-51.

69 Heidemann, 2006, 40.

seramiklerinin ise Höyüğe göre daha az yoğunlukta olduğu izlenir. Harran Ulu Cami'nin doğusu hamam, şadırvanlı avlu, tuvaletler, dükkân, depo ve ışık gibi çeşitli fonksiyonda yapılardan oluşan bir çarşıdır. Dolayısıyla Rakka seramiklerinin buradaki dükkân vb. yapılardaki kullanım alanı-bu seramiklerin satıldığı bir dükkân değilse-herhangi bir evin mutfağına göre daha dar olmalıdır. Nitekim ele geçen seramikler bu alandaki birkaç yapıya ait mutfak ve kiler gibi mekânlarda ortaya çıkarılmıştır. İçkale'deki seramik buluntunun az olması saray alanındaki kazı çalışmalarına yeni başlanmış olmasından kaynaklıdır. İlerleyen yıllarda sarayın içine doğru yapılan çalışmalarda çok çeşitli lüks seramiklerin bulunacağını düşünmekteyiz.

Harran'ın bugüne kadar kazılabilen alanlarında herhangi bir seramik fırını bulunmamıştır. Ancak ele geçen kalıplar, damga/mühür baskılar ve oldukça yoğun sırsız seramik buluntudan yola çıkarak sırsız yerli üretimin yapıldığını söyleyebiliriz. Höyükte bulunan bir sır ocağı ve kazı evi deposunda tespit edilen sırlanmış hatalı birkaç seramik parçası, sırlı seramik üretiminin olabileceğine işaret eden veriler olsa da üretimi kanıtlayabilecek yeterliliğe sahip değildir. Hatalı seramiklerde dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, hem açık pembe tonlarında ve fritli hamur yapısıyla hem de sırlarıyla Rakka seramiklerinin özelliklerini birebir yansıtıyor olmalarıdır. Bu durumda aklımıza bazı sorular takılmaktadır. Bozuk veya üretim hatası sayılan Rakka seramikleri niçin Harran'a getirilmiştir? Harran'daki ustalar da Rakka'dakiler gibi aynı hammadde kaynaklarını kullanarak sırlı üretim yapmışlar mıdır? En parlak devrini Rakka gibi 12 ve 13. yüzyılda yaşayan Harran, sırsız günlük kap-kacak üretimi yaparken, sırlı lüks seramiklerin neredeyse tamamını neden Rakka'dan ithal etmiştir? Rakka, zaten Harran'a en yakın ve en büyük üretim merkezi olduğundan, Harran sırlı seramik üretimine ihtiyaç duymamış olabilir mi? Bu soruları şu anki veriler ışığında cevaplayamıyoruz.

Harran'da karşılaştığımız bu durum, Suriye'deki pek çok merkezde ve Samsat'ta da karşımıza çıkmaktadır. Rakka tipi altında incelenen Samsat sırlı seramiklerinin yoğunluğu, bu seramiklerin tümüyle Suriye'deki herhangi bir merkezden ya da Rakka'dan gelemeceğine, dolayısıyla Suriyeli çömlekçilerin Samsat'ta üretim yaptığına dayandırılmıştır. Hasankeyf'te ise hem Rakka ithalatı hem de Rakka taklidi seramikler bulunmuş, farklı teknikteki çok sayıda seramikle birlikte ortaya çıkarılan fırın kalıntıları burasının Ortaçağ'da önemli bir üretim merkezi olduğunu kanıtlamıştır.

Sonuçta Anadolu'nun güneyinde yer alan, Samsat ve Hasankeyf gibi ticaret yolları üzerinde önemli bir yerleşim yeri olan Harran'da özellikle 13. yüzyılda Rakka'dan ithal edilen seramiklerin olduğu anlaşılmaktadır. Bu seramikler form, bezeme tekniği, bezeme motifleri ve sıralı boya kullanımı bakımından çeşitlilik ortaya koymaktadır. Kazı çalışmaları sırasında seramiklerin yanı sıra ele geçen ve üzerinde 1174 yılından 1290 yılına kadar çeşitli tarihlerin yer aldığı Mısır, Halep ve Hasankeyf Eyyubilerine ait sikkeler Rakka seramiklerini tarihlendirmeye yardımcı olmuştur. Gelecekte Harran'da yapılacak olan kazıların, Rakka seramikleriyle ilgili bilgilerimizi daha da genişleteceğini ve Harran'ın yerel anlamda sırlı seramik üretip üretmediği konusunda bizlere daha net veriler kazandıracığını ummaktayız.

KAYNAKÇA

- Arık, M. O. (2003). *Hasankeyf, Üç Dünyanın Buluştuğu Kent*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Arık, R. (1991). Kubad Abad Çinileri Tarihi Aydınlatıyor. *Sanatsal Mozaik*, 2, 18-27.
- Arık, R. (2007). Selçuklu Saraylarında Çini, *Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı* (72-101), Ed. G. Öney - Z. Çobanlı. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Avissar, M. ve Stern, E. J. (2005). *Pottery of The Crusader, Ayyubid and Mamluk Periods in Israel*. Jerusalem: Publications of the Israel Antiquities Authority.
- Ben-Tor, A., Portugali, Y. ve Avissar, M. (1996). *Yoqne'am I: The Late Periods*. Jerusalem: Hebrew University, Institute of Archaeology.
- Bernus-Taylor, M. (1981). The Islamic Glazed Pottery. *The River Qoueiq, Northern Syria, and its Catchment. Studies arising from the Tell Rifacat Survey, 1977-79* (473-479), Ed. J. Matthers. Oxford: British Archaeological Reports.
- Blair, S. (1998). *Islamic Inscriptions*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Bloom, J. M. (1975). *Raqa Ceramics in the Freer Gallery of Art*, (Unpublished Master's Thesis), University of Michigan/Washington.
- Bulut, L. (2000). *Samsat Ortaçağ Seramikleri (Lüster ve Sıraltular)*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Bulut, L. (2007). Samsat Kazısı Buluntuları. *Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı* (172-197), Ed. G. Öney-Z. Çobanlı. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Çeken, M. (2007a). Kubad Abad Sarayı Kazısı Selçuklu Seramikleri. *Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı* (111-121), Ed. G. Öney - Z. Çobanlı. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Çeken, M. (2007b). Selçuklu ve Beylikler Devri Çinilerinde Malzeme, Teknik ve Fırınlara Dair Bazı Tespitler. *Anadolu Toprağının Hazinesi, Çini, Selçuklu ve Beylikler Çağı Çinileri* (13-23), Ed. R. Arık - O. Arık. İstanbul: Kale Grubu Kültür Yayınları.
- Çizer, S. (2010). *Lüster Tarihi Tekniği Sanatı*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları.
- Dimand, M. S. (1947). *A Handbook of Muhammadan Art*. New York: Hartsdale House.
- Dimand, M. S. (1958). *A Handbook of Muhammadan Art*. New York: The Metropolitan Museum of Art.
- Eravşar, O. ve Karpuz, H. (2013). *Büyük Selçuklu Mirası ve Müzeler* (5). İstanbul: Cumhurbaşkanlığı Selçuklu Belediyesi Yayınları.
- Ekinci, A. (2008). *Harran Mitolojisi ve Tarihi*. Şanlıurfa: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Fehérvári, G. (1973). *Islamic Pottery: A Comprehensive Study based on the Barlow Collection*. London: Faber & Faber.

- Fehérvári, G. (1986). Harran. *Encyclopedia of Islam* (V. 3, 227-230), Leiden: E. J. Brill.
- Gök-Gürhan, S. (2007a). *Akşehir Taş Medrese Müzesi 'ndeki Türk Dönemi Seramikleri (2000-2001 Anıt Meydan'da Yapılan Kurtarma Kazısı Seramikleri)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü/İzmir.
- Gök-Gürhan, S. (2007b). Akşehir Kurtarma Kazısı Seramikleri, *Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı* (156-169), Ed. G. Öney - Z. Çobanlı. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Grube, E. J. (1963). Raqqa-Keramik in Der Sammlung Des Metropolitan Museum in New York, *Kunst des Orients*, 4, 42-78.
- Grube, E. J. (1994). *Cobalt And Lustre The First Centuries of Islamic Pottery*. London: The Nasser D. Khalili Collection of Islamic Art.
- Heidemann, S. (2003). Die Geschichte von ar-Raqqa/alRafıqa – ein Überblick. *Al-Raqqa II* (9-56), Ed. A. Becker - S. Heidemann. Die islamische Stadt. Philipp von Zabern: Mainz am Rhein.
- Heidemann, S. (2006). The History of the Industrial and Commercial Area of 'Abbásid Al-Raqqa, Called Al-RaqqaAl-Muhtariqa, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 69 (1), 33-52.
- Henderson, J., Challis, K., O'Hara, S. ve McLoughlin, S. (2005). Experiment and Innovation: Early Islamic Industry at al-Raqqa, Syria, *Antiquity*, 79, 130-145.
- Hobson, R. L. (1932). *A Guide to the Islamic Pottery of the Near East*. London: British Museum, Printed by order of the Trustees.
- Jenkins, M. (1984). Mamluk Underglaze-Painted Pottery: Foundation for Future Study, *Muqarnas*, 2, 95-114.
- Jenkins-Madina, M. (2006). *Raqqa Revisited Ceramics of Ayyubid Syria*. London: Metropolitan Museum of Art.
- Jones, I. W. N., Levy, T. E. ve Najjar, M. (2012). Khirbat Nuqayb al-Asaymir and Middle Islamic Metallurgy in Faynan: Surveys of Wadi al-Ghuwayb and Wadi al-Jariya in Faynan, Southern Jordan, *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 368, 67-102.
- Karamağaralı, B. (1982). Ahlat Seramik Ekolü. *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, 5, 391-462.
- Karamağaralı, B. ve Yazar, T. (2007). Ani Kazısı Buluntuları, *Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı* (122-131), Ed. G. Öney - Z. Çobanlı. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kletter, R. ve Stern, E. J. (2006). A Mamluk-Period Site at Khirbat Burin in the Eastern Sharon, *Atiqot (Israel Antiquities Authority)*, 51, 173-214.
- Kühnel, E. (1970). *Islamic Arts*. London: G. Bell & Sons.
- Lane, A. (1957). *Later Islamic Pottery. Persia, Syria, Egypt, Turkey*. London: Faber & Faber.
- Legner, A. (1964). Islamische Keramik in Resafa, *AAAS*, 14, 98-108.
- Mason, R. B. (1995). Defining Syrian stonepaste ceramics: petrography of pottery from Ma'arrat al-Nu'man (1-18). *Islamic Art in the Ashmolean Museum*, Ed. J. Allan. Oxford: Oxford University Press.

- Mason, R. B. (1997). Medieval Syrian Lustre-painted and Associated Wares: Typology in a Multidisciplinary Study, *The Journal of the Council for British Research in the Levant*, 29 (1), 169-200.
- Mason, R. B. (2004). *Shine like the Sun: Lustre-painted and associated Pottery from the Medieval Middle East*. Bibliotheca Iranica: Islamic Art and Architecture Series, 12. Costa Mesa, California and Toronto: Mazda Publishers.
- McPhillips, S. (2012). Continuity and innovation in Syrian artisanal traditions of the 9 th to 13 th centuries: Ceramic evidence from the Syrian-French Citadel of Damascus excavations, *Bulletin d'études orientales*, 61, 447-473.
- Migeon, G. (1901). Ceramique orientale â reflets metalliques: A propos d'une acquisition recente du Musee du Louvre, *Gazette des Beaux-Arts*, 3, 26, 192-208.
- Milwright, M. (2003). Modest Luxuries: Decorated Lead-Glazed Pottery in the South of Bilad al-Sham (Thirteenth and Fourteenth Centuries), *Muqarnas*, 20, 85-111.
- Milwright, M. (2005). Ceramics from the Recent Excavations near the Eastern Wall of Rafiqa (Raqqqa), Syria, *The Journal of the Council for British Research in the Levant*, 37 (1), 197-219.
- Milwright, M. (2006). Central and Southern Jordan in the Ayyubid Period: Historical and Archaeological Perspectives, *Journal of the Royal Asiatic Society*, 16 (1), 1-27.
- Milwright, M. (2008a). *The Fortress of the Raven, Karak in the Middle Islamic Period (1110-1650)*. Leiden: Brill.
- Milwright, M. (2008b). Turquoise and Black: Notes on an Underglaze-Painted Stonpaste ware of the Mamluk Period, *Palestine Exploration Quarterly*, 140 (3), 213-224.
- Öğün-Bezer, G. (2007). Rakka. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 34, 432-433). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öney, G. (1982). 1978-1979 ve 1981 Yılı Samsat Kazılarında Bulunan İslam Devri Buluntularıyla İlgili İlk Haber. *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, 1, 71-80.
- Öney, G. (1999). Interaction Between 12th and 13th Century Syrian Underglaze Pottery With Figural Decoration and Anatolian Seljuk Palace Tiles, *Damascener Mitteilungen*, 11, 365-369.
- Öney, G. (2005). Rakka Seramikleri ile Anadolu Selçuklu Seramiklerinin ve Saray Çinilerinin İlişkisi, *XIV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, I, 479-487. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özfirat, A. (1994). *Eskiçağ'da Harran*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Özkul-Fındık, N. (2013). Rakka Seramikleri ve Hasankeyf'teki Taklitleri Üzerine Bir Analiz. *Süleyman Demirel Üniversitesi (SDÜ), Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 257-272.
- Porter, V. (1981). *Medieval Syrian Pottery*. Oxford: Ashmolean Museum.
- Porter, V. ve Watson, O. (1987). Tell Minis Wares, *Syria and Iran, Three Studies in Medieval Ceramics (175-191)*. Oxford: Oxford Studies in Islamic Art.

- Poulsen, V. (1957). *Les Poteries, Hama, Fouilles et Recherches, 1931-38* (117-183). Copenhagen: Nationalmuseet.
- Pradell, T., Molera, J., Smith, A. D. ve Tite, M. S. (2008). Early Islamic lustre from Egypt, Syria and Iran (10th to 13th century AD), *Journal of Archaeological Science*, 35, 2649-2662.
- Redford, S. ve Blackman, M. J. (1997). Luster and Fritware Production and Distribution in Medieval Syria, *Journal of Field Archaeology*, 24 (2), 33-247.
- Sarre, F. (1925). *Keramik, Und Andere Kleinfunde Der Islamischen Zet von Baalbek*. Berlin: De Gruyter.
- Sauvaget, J. (1948). Tessons de Rakka. *Ars Islamica*, 13, 31-45.
- Stern, E. J. (2012). *Akko I The 1991-1998 Excavations The Crusader-Period Pottery Part 1: Text*. Jerusalem: The Israel Antiquities Authority.
- Şeşen, R. (1989). Eyyubiler. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C.6*, (346-348). İstanbul: Çağ yayınları.
- Şeşen, R. (1993a). *Harran Tarihi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şeşen, R. (1993b). Cezire. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.7* (509-511). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tonghini, C. (1994). The Fine Wares of Ayyubid Syria, *Cobalt and Lustre the first Centuries of islamic Pottery* (249-294), Ed. E. J. Grube. London: The Nasser D. Khalili Collection of Islamic Art.
- Tonghini, C. (1995). *The pottery from Qal'at Ja'bar: a study of a Syrian fortified site of the late' 11th-14th century*, (Unpublished doctorate thesis), University of London/ London.
- Tonghini, C. (1998). *Qal'At Ja'bar Pottery, A Study Of a Syrian ortified Site of the Late 11th-14th Centuries*. Oxford: Oxford University Press.
- Tonghini, C., Grube, E. J. (1988-89). Towards a History of Syrian Islamic Pottery before 1500, *Islamic Art*, 3, 59-93.
- Tonghini, C. ve Henderson, J. (1998). An Eleventh-century Pottery Production Workshop at al-Raqqa. *Preliminary Report, XXX*, 113-27.
- Tushingam, A. D. (1985). *Excavations in Jerusalem, 1961-1967*. Toronto: Royal Ontario Museum.
- Wade-Haddon, R. A. (2011). *Fourteenth Century Fine Glazed Wares Produced in The Iranian World, and Comparisons with Contemporary Ones From The Golden Horde and Mamluk Syria/Egypt*, (Unpublished doctorate thesis), University of London, Department of Art and Archaeology School of Oriental and African Studies/London.
- Watson, O. (2004). *Ceramics From Islamic Lands. Kuwait National Museum, The Al-Sabah Collection*. London: Thames & Hudson.

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Sanat Tarihi Dergisi

ISSN 1300-5707

Cilt: XXIX, Sayı: 2 Ekim 2020

Ege University, Faculty of Letters

Journal of Art History

e-ISSN 2636-8064

Volume: XXIX, Issue: 2 October 2020

İnternet Sayfası (Acık Erisim)

Internet Page (Open Access)

DergiPark
AKADEMİK

<https://dergipark.org.tr/std>

Sanat Tarihi Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal of Art History is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in April and October.

Clarivate
Analytics
ESCI
Emerging Sources Citation Index

ULAKBİM
TR DİZİN

DOAJ

Crossref

EBSCO

ERIH PLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Academic
Resource
Index
ResearchBID

SÖBIAD